

ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ПРЕЗ
ВЪЗБРАЖДАНЕТО И ИДЕЯТА ЗА ЖИВОТ У БЪЛГАРИТЕ

Иван Радев. *История на българската литература през
Възраждането. Велико Търново, изд. „Абагар“, 1997. 464 стр.*

Разположена уютно в широкоформатните страници на едно престижно издание, осъществено професионално от “Абагар”, тази “История на българската литература през Възраждането” е явление в нашата култура, чиито измерения тепърва ще добиват – и с приносите, и с авторовата позиция – реалните си очертания. Защото тя е едно от вече срещащите се “Сбогом, Двадесети век!”, но с разчет за диалог с читателите на задаващия се с новия си цивилизационен език Двадесет и първи. Усещането за празник, към който сме съпричастни, не ни освобождава от задължението да обговорим оценката си с възможно най-точните думи, които ни предлагат днешният ден и собствената ни позиция, обусловена не толкова от пристрастия, колкото от притежаваните познания. Извинението към автора с признанието за недостатъчна съдна способност донякъде е излишно, доколкото той е заявил адресата на посланието си – “университетската филологическа общност”, т. е. такава, каквата е, а не предварително натоварена с очакването, че ще достигне предела на пожеланото от Иван Радев.

Няколкото думи за дързостта на автора да пристъпи към своята История са просто задължителни. И дори може да се каже, че освен да въдедат, те могат и да отведат към

същността на стореното, а останалите само да доуплътнят опита за оценка. В компанията на “личните истории” на възрожденската литература, дело на Боян Пенев и на Георги Константинов, тя се присъединява след 60 години. Съблазън за мнозина, този “жанр” се използва рядко – колкото и “лична” да е една такава История, изборът не е едноличен, а подчинен на диктата на времето, на потребностите от нов прочит. Но трябва да си и Иван Радев – изпробвал възможности и доказал интерпретаторско умение на нейната територия в продължение на тридесет години в многобройни статии, студии и монографии, в същото време да си приложил от височината на университетската катедра системния поглед, осъществен вече в “Енциклопедия на българската възрожденска литература” (1996), на която той е отговорен редактор и водещ автор. Но трябва и още нещо – уроците на Боян Пенев по гражданска доблест и критически дълг. Още преди две десетилетия авторът на сегашната История върна в нашата памет обаянието на неговата фигура след изтощителна баталия с присвоилите си правото на прокурори в “невидимия салон”, която бе последвана и от битката за Стефан Стамболов във великолепната “Столица на оцелелите”, и от “критическата вечерня” за забранения Владимир Василев. Няколкото книги на Иван Радев по проблемите на съвременната българска литература издават притежанието на ценностна решетка, която пресява връвата и суматохата на днешния критически ден, за да отдели при новите непознати явления важно от маловажно, а това дава увереност при погледа назад към миналото и за нови решения, недоизказани или дори неподозирани от предходниците. С обяснимата боязън на всеки от живите, когато жребият го обърне с лице към голямо дело, трябва да си наистина “сам юнак на коня” и завършил го, да признаеш: “Почитател съм не на “колективните”, а на “личните истории” на българската литература. Но и при тази нагласа и убеденост се оказва, че една “История на българската литература през Възраждането” не може да бъде само “лична”, да въплъщава и изразява единствено собствени виждания. Същност личният подход в една или друга степен се налага да редуцира част от “колек-

тивния опит”. Написването ѝ за епоха, която ми е най-близка по човешки, национални и морални стойности, би могло да се категоризира като дълг”.

Няма съмнение, че амбициозното начинание, заявено като намерение и осъществено в този вид, настоятелно изисква не само обновено, но и различно и лично съпреживяване и нова стратегия на изложението с терминология, лабораторно овладяна от колективния опит на поколенията след Боян Пенев. Колкото и парадоксално да звучи, радващ е не толкова модерният поглед, колкото повсеместно прокараният принцип за връзка с предходниците в широкия спектър на техните възможности и пристрастия, презумпции и извън-литературни диктати. Така явлението заживява не само в своята предполагаема цялост и постигнатата от автора обхватимост, но и неговото вече вековно битие като завършен и отминал опит, който продължава да излъчва поуки, т. е. явлението и неговата рецепция в българската култура след Освобождението до наши дни – ето това е подзаглавието на предлаганата на читателя “История на българската литература през Възраждането”.

Максимално оползотвореният колективен опит поражда композиционните конструкти, като “обикновено се приема, но истината е друга” или “сега сме длъжни да възприемем в духа на цялостното звучене”, но често се среща и с лично изповядано в друга тоналност, например по повод на Ботев (с. 357): “Докато чакаме езика на друга цивилизация, който да ни разкрие от неподозирани страни Ботевия свят, трябва да търсим място под неговото слънце не толкова заради култа към поета, колкото заради самите нас”.

Впрочем, ако и една История притежава допълнителен изследователски сюжет, той може да бъде сведен до столетното усилие – от Паисиевата “История славянобългарска” до “Нещастна фамилия” – на тогавашния книжовник да се превърне в поет и белетрист, който чрез изкуството и от името на всички да изсънува робската участ и да формулира безалтернативно желаното бъдеще: “Свобода или смърт!” Или, както ще бъде забелязано от Иван Радев – “така българинът заживява с максимата, че събитията и делата на

личностите стават ИСТОРИЯ едва след като станат ЛИТЕРАТУРА” (с. 193).

Забележим е стремежът на автора да държи в изследователското си поле преди всичко литературата – подстъпите към нея и резултатите от нейното ставане. Именно това го отличава значително от не тъй далечните предходници в подобни начинания, при които на преден план стоят деятели и творби, доказващи социалната и персонална трансформация през Възраждането. В търсенето на кода за всеки по-значим художествен текст е намерен и кодът към цялата литература. По този начин несъмнените влияния и подбуди, идващи извън собствения ѝ контекст, се оказват не тъй заплашително важни, че да осигурят на обявилите се за будители правото да стряскат закъснялото свое племе и да го пришпорват с лъжепророчески бичове към поредния ужас на историята. Напротив, препрочетена с днешна дата, тя е История на “седемците”, какъвто буквално е роденият тук, в Търново, Петко Славейков. Сякаш за да онагледят тезата на Георги Гачев за ускореното развитие на възрожденската литература, нейните първенци бързат да се родят и да узреят, за да ги обрулят от върховете на българското дърво историческите бури – внезапно преобразени от непокорливи синове в отци на нацията. От тях 28 са специално “портретувани” в Историята, а самата персонализация на литературния процес е водеща идея в два от разделите – “Към народностна пробуда” и “Към културно-просветна възмога”. И ако подстъпите към същинската художественост носят наслови като “За забавеността”, “Алтернативите на цивилизаторския модел”, “Промени в колективната чувствителност”, “Лична еволюция и общ естетически развой”, “Типология и адаптивност”, които красноречиво се самоизговарят чрез тях, то градусът на пълноценния литературоведски анализ видимо нараства заедно с променените възможности на възрожденските творци. Сякаш дълго носени като бреме и внезапно изпети в час на вдъхновение, анализите на създаденото от Софроний Врачански, Петко Славейков, Любен Каравелов и Христо Ботев императивно налагат своите внушения и ни правят наистина съпричастни на пожелания предел от своя автор.

В резюме той звучи приблизително така – възрожденската литература е завършено явление със свои самостоятелни развойни жанрови и съдържателни тенденции.

В самопожелания адекватен прочит на творби и автори, стилове и жанрове Иван Радев доосветява вътретекстови и междутекстови връзки, обръща специално внимание на “паратекстовете” (мото, заглавие, посвещение) и на заявените, но ненаписани творби. Изненадващи със своята свежест и убедителност са страниците, посветени на държавно-политическите митове и митологемите с приложен характер, породени и/или обслужвани от литературата през Възраждането, а също така и установеното присъствие на библейския макротекст в поезията на Христо Ботев.

В прехода от анонимност на българските викове от Преизподнята на робството към непостижимите смърти на избраните навръх Балкана множество фрагменти могат да послужат и за равносметка на извършеното от Иван Радев, наскоро навършил 55 години. Предпочетох другото измерение на възрожденското у българите, което, надявам се, ще съответства на внушената ни идея за живот от неговата История на българската литература през Възраждането. Да можем да запазим като Любен Каравелов очарованието си от света и да можем да говорим като българите от старо време за виното – кое е по-добро от “пастушевското”, “краставоселското” и “салъвкиевското” (без да пренебрегваме “гюловата казанлъшка ракия”). Но след като сме изrekli пред себе си магическите думи на онова велико време: “Обичам те, мое мило Отечество!”

Анчо Калоянов